

Andrzej Jezierski

Uniwersytet Gdański
Wydział Ekonomiczny
Katedra Logistyki
andjez@panda.bg.univ.gda.pl

MEZOEKONOMICZNE UWARUNKOWANIA KSZTAŁTOWANIA KONKURENCYJNOŚCI ŁAŃCUCHÓW DOSTAW

Streszczenie: Artykuł prezentuje wybrane zagadnienia problematyki konkurencyjności łańcuchów dostaw. Stanowi próbę ujęcia teoretycznych podstaw badań nad konkurencyjnością łańcuchów dostaw. W związku z tym, że zagadnienia konkurencyjności łańcuchów dostaw można odnosić do poszczególnych poziomów analizy ekonomicznej, a w ich ramach określonych nurtów czy szkół badań ekonomicznych, zasadne jest przeprowadzenie swego rodzaju systematyki w tym względzie, co stanowi cel artykułu. Jego autor przyjmuje hipotezę, że założenia mezoekonomii w sposób najbliższy korespondują z teorią łańcuchów dostaw. W związku z tym rozważania koncentrują się na dwóch subdyscyplinach mezoekonomii: organizacji przemysłowej i ekonomii przemysłowej oraz na wybranych nurtach i teoriach w ramach badanych subdyscyplin.

Słowa kluczowe: łańcuchy dostaw, mezoekonomia, konkurencja.

JEL Classification: L10, L20, D40.

Wprowadzenie

Problematyka łańcuchów dostaw znajduje odzwierciedlenie w wybranych modelach związanych z analizą czynników kształtujących sytuacje rynkowe. Modele te są najczęściej związane z różnorodnością reakcji podmiotów rynkowych na otoczenie, w tym na determinanty logistyczne. Można w tym miejscu przytoczyć m.in. model struktury branży M. Portera, model łańcucha wartości, teorię kosztów transakcyjnych i wiele innych. Podstaw teoretycznych kształtowania konkurencyjności łańcuchów dostaw można się doszukiwać na różnych po-

ziomach delimitacji nauk ekonomicznych: mikro, mezo czy globalnym. Punkt wyjścia dla tak ukierunkowanych rozważań stanowi nurt klasycznej teorii konkurencji. Swego rodzaju rozwinięciem poglądów w tym obszarze jest teoria rynków kwestionowalnych. Podstawą rozważań w tym kierunku powinna być teoria konkurencji niedoskonałej. Wydaje się jednak, że założenia mezoekonomii w sposób najbliższy korespondują z teorią łańcuchów dostaw. Rozważania w tym obszarze są najczęściej kontynuowane w ramach dwóch subdyscyplin: ekonomii przemysłowej oraz organizacji przemysłowej, a także poszczególnych nurtów i teorii w ramach tych subdyscyplin. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja wybranych nurtów badań mezoekonomicznych w rozwoju teorii łańcuchów dostaw oraz systematyzacja teorii stanowiącej podstawy rozważań dotyczących konkurencyjności łańcuchów dostaw.

1. Teoretyczne podstawy badań nad konkurencyjnością łańcuchów dostaw

Teoretyczne podstawy i źródła badań nad konkurencyjnością w łańcuchach dostaw w literaturze przedmiotu są przedstawiane w szerokim ujęciu. Liczne nurty i szkoły badań ekonomicznych są uznawane za podstawę teoretyczną rozważań na temat konkurencyjności w łańcuchach dostaw. Z jednej strony z pewnością jest to związane z szerokim znaczeniem kategorii konkurencyjności (a tym samym bogatym dorobkiem teorii konkurencji), a z drugiej szerokim i wciąż dyskusyjnym znaczeniem pojęcia łańcuchów dostaw. Z tego też powodu w wielu opracowaniach odwołujących się do podstaw teoretycznych konkurencyjności łańcuchów dostaw zauważa się brak systematyzacji w tym względzie lub wrywkowe przywoływanie określonych nurtów i szkół badań ekonomicznych, a w ich ramach określonych modeli, co niestety potęguje chaos w tym obszarze problematyki. Głównym celem niniejszego opracowania jest zatem podjęcie się działań porządkujących, opisujących i systematyzujących wiedzę z zakresu teorii konkurencji oraz odniesienie jej do problematyki konkurencyjności łańcuchów dostaw.

Przyjmując bodajże najbardziej ogólne pojęcie łańcucha dostaw jako zbioru kooperujących ze sobą podmiotów rynkowych w procesie dostaw [Witkowski, 2002], należy stwierdzić, że zagadnienia konkurencyjności łańcuchów dostaw są rozpatrywane na różnych poziomach delimitacji nauk ekonomicznych, a także w różnych ich nurtach. Tradycyjnie przedstawiciele ekonomii specjalizowali się w badaniu zagadnień mikro- i makroekonomicznych. W ostatnich

kilkudziesięciu latach pojawiły się nowe – w stosunku do tradycyjnego podziału – poziomy delimitacji w naukach ekonomicznych [Gorynia, 1993]: mikromikro, mezo i globalny. Zagadnienia konkurencyjności łańcuchów dostaw można odnieść do poszczególnych poziomów analizy ekonomicznej, a w ich ramach do określonych nurtów badań ekonomicznych.

Punkt wyjścia dla podjętych rozważań stanowi nurt klasycznej teorii konkurencji stworzonej przez trzech wielkich ekonomistów: Edwarda Chamberlina [1933], Joe Baina [1956] oraz George Stiglera [1956]. Nurt ten, oparty na teorii rynku, zajmuje się dwoma kluczowymi dla gospodarki zagadnieniami: generalną charakterystyką rynku, tj. jego strukturą, rozwojem, funkcjonowaniem, panującą na nim sytuacją (*market structure, market conduct, market performance*), oraz strategicznymi zachowaniami przedsiębiorstw, które z jednej strony są zdeterminowane przez istniejące cechy rynku, a z drugiej kształtują ten rynek. Drugi nurt, wytyczający teoretyczne ramy poszukiwań współzależności rynku i postępowania podmiotów rynkowych (również w sferze funkcjonowania łańcuchów dostaw), jest związany z teoriami odnoszącymi się do roli państwa w gospodarce rynkowej, z analizą ograniczeń rynku jako mechanizmu regulacji, czyli oceną tych sfer gospodarki rynkowej, w których można zakwestionować efektywność „niewidzialnej ręki rynku” Adama Smitha [Brodecki, 2002].

Historycznie rzecz biorąc, pierwowzorem i punktem odniesienia dla wszelkich analiz zależności między rynkiem, czynnikami kształtującymi rynek, w tym zachowaniami podmiotów rynkowych (również w sferze konkurencyjności łańcuchów dostaw), jest zazwyczaj model konkurencji czystej i doskonałej. Model doskonałej konkurencji (doskonałego rynku) stanowi klasykę rozważań w omawianym obszarze. W modelowo określonych warunkach rynku konkurencji doskonałej wszyscy jego uczestnicy mają takie same udziały w rynku, nie pojawia się zatem problem władzy rynkowej (*market power*) czy pozycji dominującej. Mechanizm konkurencji nie zależy od strategicznych interakcji między podmiotami rynku. Podstawową formą konkurencji jest konkurencja cenowa, a ceny są cenami efektywnymi [Samuelson, Nordhaus, 2004]. W modelu konkurencji doskonałej rynek jest jedyną determinantą zachowań podmiotów rynkowych (należących do niego), natomiast żaden z jego uczestników nie ma najmniejszego wpływu na rynek. Również żaden indywidualny uczestnik nie ma wpływu na zachowania pozostałych uczestników tegoż rynku. W przypadku tego modelu rynku nie można mówić o zdolności przedsiębiorstw do podejmowania zachowań strategicznych. Wykluczona jest możliwość endogenicznej ewolucji rynku, gdyż żaden uczestnik nie ma w tym interesu. Rynek jest pozbawiony elementów

autodynamizujących. Wszelkie zachodzące na nim zmiany mogą być spowodowane tylko przez czynniki zewnętrzne w stosunku do niego [Gorynia, 1988].

W przeciwieństwie do modelu rynku konkurencji doskonałej, konkurencja niedoskonała ma zupełnie inne założenia, inne zachowania strategiczne przedsiębiorstw, inne formy i narzędzia rywalizacji. Podstawową cechą niedoskonałych konkurencyjnych rynków jest asymetria udziału poszczególnych uczestników rynku. Pociąga to za sobą określone konsekwencje, m.in. takie jak:

- powstawanie pewnego stopnia władzy rynkowej lub siły monopolowej,
- występowanie źródeł niedoskonałości konkurencji,
- koncentracja działalności gospodarczej w rękach określonej grupy przedsiębiorstw, np. łańcuchów dostaw,
- powstanie przedsiębiorstw dominujących,
- różne formy wykorzystywania władzy rynkowej,
- różny stopień intensywności rywalizacji przedsiębiorstw,
- nowe metody konkurencji, zwłaszcza pozacenowej,
- bariery wejścia i wyjścia,
- określone konsekwencje dla polityki publicznej.

Badania nad współzależnością rynku i zachowań podmiotów rynkowych, wywodzące się z klasycznego rozróżnienia modeli konkurencji doskonałej oraz konkurencji niedoskonałej, są kontynuowane w ramach współczesnego nurtu nad konkurencją, a rozwijanego w ramach dwóch – w dużej mierze pokrywających się – subdyscyplin ekonomicznych [Rainelli, 1999]: ekonomii przemysłowej (*industrial economics*) oraz organizacji przemysłowej (*industrial organization*), często ujmowanych jako podstawa wykrystalizowanego, względnie wyodrębnionego i autonomicznego obszaru badań określanego mianem mezoekonomii. Subdyscypliny te często stanowią podstawę teoretyczną wszelkich rozważań zachowania podmiotów rynkowych, również w sferze logistyki czy zarządzania łańcuchami dostaw. Często *industrial economics* (*industrial organization*) definiuje się jako dziedzinę teorii ekonomii traktującą o rynkach, które nie dają się opisać tradycyjnymi modelami konkurencji. Inspiracja do rozwoju badań ekonomicznych w nurcie *industrial economics* pochodziła z „rewolucyjnej” pracy E.H. Chamberlina z 1933 roku *The Theory of Monopolistic Competition*, gdzie został postawiony m.in. problem wyboru ceny przez firmę panującą na rynku i maksymalizującą zyski. Teoria Chamberlina odnosiła teorię ceny do specyficznych cech i praktyki rzeczywistej gospodarki: do koncentracji, różnicowania produktu, zmywy, „chwyków handlowych” i barier wejścia. Za twórcę subdyscyplin uważa się Georga Stiglera, który pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku opisał cele badawcze ekonomii przemysłowej jako tę część teorii cen i alokacji

zasobów, która bada strukturę oraz zachowanie przedsiębiorstw i rynków, strukturę wielkości przedsiębiorstw, determinanty stopnia skoncentrowania przedsiębiorstw, wpływ koncentracji na konkurencję, wpływ konkurencji na ceny, inwestycje, innowacje itd. [Schmelensee, 1988].

W dalszym okresie, zwłaszcza na początku lat dziewięćdziesiątych, zainteresowanie wskazanymi problemami wzrosło w naukach organizacji i zarządzania (szeroko wykorzystywanych w badaniach odnoszonych do sfery zarządzania łańcuchami dostaw), przyczyniając się do rozwoju subdyscypliny nazwanej organizacją przemysłową, zajmującą się przede wszystkim badaniem organizacji rynku i jej wpływu na konkurencję, w mniejszym zaś problemami teorii ceny. Rozwój badań nad konkurencją, a zwłaszcza wkład, jaki wniosła do niego teoria gier oraz związany z nią model Nasha [Straffin, 2001], pozwoliły na wyodrębnienie się nowego nurtu badawczego określanego w literaturze mianem „nowej ekonomii przemysłowej” lub „nowej organizacji przemysłowej”. W nurcie tym podkreśla się strategiczne zachowanie przedsiębiorstw na rynku, a te przecież stanowią istotny przedmiot badań także w obszarze funkcjonowania łańcuchów dostaw. Akcentuje się wzajemną zależność warunków rynkowych i postępowania przedsiębiorstw, jak również wskazuje, iż przedsiębiorstwa same mogą kształtować warunki rynkowe, relacje rynkowe, realizując przy tym własne cele gospodarcze.

2. Mezoeconomia jako podstawa teoretyczna rozważań na temat konkurencyjności w łańcuchach dostaw

Tezą wyjściową dalszych rozważań jest stwierdzenie, że mezoeconomia stanowi podstawę teoretyczną rozważań na temat konkurencyjności w łańcuchach dostaw. Dla udowodnienia tej tezy konieczne jest przywołanie podstawowych założeń metodologicznych mezoeconomii i odniesienie ich do obszaru teorii łańcuchów dostaw.

Mezoeconomia odchodzi od klasycznej dychotomii poziomów analizy występującej w tradycyjnej ekonomii (mikro, makro). Dostrzega występowanie systemów gospodarczych, które z jednej strony są podsystemami gospodarki narodowej jako całości, a z drugiej obejmują większą liczbę mikropodmiotów gospodarczych. Zatem jednostką analizy mezoeconomicznej jest najczęściej branża lub grupa konkurujących między sobą firm, a nie pojedyncza firma lub zbiór firm tworzących całą gospodarkę. Mezoanaliza charakteryzuje się rozpatrywaniem jednostek jako części całości, na którą one wpływają [Gorynia,

1999]. Często przedmiotem mezoanalizy jest region (grupa przedsiębiorstw funkcjonujących w danym regionie). Wydaje się zatem, że kryteria przedmiotu mezoanalizy idealnie spełnia mezosystem, jakim jest łańcuch dostaw. Mezoanaliza zaleca także, aby nie ograniczać się do tradycyjnej logiki i aby oderwać się od dogmatycznego punktu widzenia zachowań przedsiębiorstw. Postulaty są skierowane ku przywiązywaniu wagi do analizy strategii firm, które często mają szeroki margines swobody. Warto podkreślić, że szeroki woluntaryzm zachowań przedsiębiorstw w łańcuchach dostaw (czy wręcz całych łańcuchów dostaw), a także odejście od przekonania o istnieniu systemów ekonomicznych (łańcuchów dostaw) całkowicie zdeterminowanych stanowi często przedmiot dyskusji w obszarze teorii łańcuchów dostaw.

Mezoanaliza integruje struktury mezosystemów i strategię firm na nich działających. Inspirowana analizą systemową przyjmuje, że mamy do czynienia z powtarzającymi się efektami sprzężenia zwrotnego [Benzoni, 1991]. Struktury mezosystemów implikują strategię, a strategię wpływają na struktury. Z pewnością spostrzeżenie to można odnieść poprzez analogię do łańcuchów dostaw, które są kształtowane przez strategię poszczególnych przedsiębiorstw, ogniw danego łańcucha, jak również wpływają określoną strategią całego łańcucha na system, w jakim funkcjonują. Mezoanaliza wiąże się ponadto z podejściem dynamicznym, tzn. zakłada, że każde zachowanie jest procesem adaptacyjnym do danej sytuacji i w związku z tym może wpływać także na tę sytuację. Drugi postulat właściwy dla podejścia dynamicznego mówi, że stosunki pomiędzy jednostkami nie odtwarzają się zawsze w identyczny sposób, a więc niestabilność jest regułą funkcjonowania systemów. Z pewnością nie stabilność, a elastyczność czy „zwinność” jest cechą łańcuchów dostaw postulowaną w wielu publikacjach literatury przedmiotu.

Cechą mezoekonomii jest odchodzenie od postrzegania relacji pomiędzy podmiotami gospodarczymi wyłącznie w kategoriach konkurencji. Uwagę zwraca się na współpracę, kooperację (zaufanie, inne formy relacji) jako sposoby regulacji zachowań w ramach mezosystemów [Gorynia, 1999]. Teoria łańcuchów dostaw w znacznym zakresie została pogłębiona o różne formy relacji między podmiotami gospodarczymi, uczestnikami określonego łańcucha dostaw *a contrario* podmiotami gospodarczymi, uczestnikami innych (np. konkurencyjnych) łańcuchów dostaw. Zagadnienia integracji, konkurencji, kooperacji itp. form zachowań oraz relacji stanowią istotny przedmiot badań w teorii łańcuchów dostaw i wydaje się, że będą one stanowić dalszy kierunek jej rozwoju.

Problemem o fundamentalnym znaczeniu w mezoekonomii jest wyodrębnienie przedmiotu badań (mezosystemu). Wskazuje się, że w związku z postępu-

jąca internacjonalizacją gospodarek relatywizuje się pojęcie mezosystemu gospodarczego. Coraz częściej przyjmuje ono charakter światowy, globalny, a mezosystemy narodowe są w rzeczywistości częściami mezosystemów globalnych. Systemami najczęściej wyodrębnianymi w badaniach mezoeconomicznych są branża i region [Gorynia, 1993]. Warto z pewnością odnieść ten problem do sfery łańcuchów dostaw, próby określenia granic łańcuchów dostaw oraz przedmiotu badań teorii łańcuchów dostaw. Systemami wyodrębnianymi w teorii łańcuchów dostaw są również określone branże czy regiony, a także miasta, mezosystemy narodowe czy ponadnarodowe, np. Europa, UE itp.

Odrębny problem stanowi identyfikacja i klasyfikacja modeli mezoeconomicznych oraz ich możliwości aplikacyjne w teorii łańcuchów dostaw. W literaturze przedmiotu wyróżnia się różne postawy metodologiczne pozwalające na wyróżnienie określonych modeli związanych z kształtowaniem mezosystemów. Najczęściej wskazuje się na dwie postawy metodologiczne: podejście całościowe i systemowe. Pierwsze podejście charakteryzuje się ujmowaniem działalności gospodarczej jako rezultatu interakcji pomiędzy podmiotami gospodarczymi, które są zindywidualizowane i odseparowane od siebie, a podstawą wszelkich relacji jest wymiana, czyli rynek. Drugie podejście charakteryzuje się założeniem, że jednostki gospodarcze są usytuowane w pewnym systemie struktur, konwencji, instytucji. Relacje pomiędzy jednostkami gospodarczymi są modyfikowane przez system, który z jednej strony je ogranicza, a z drugiej przyczynia się do ich ewolucji. Innym kryterium identyfikacji i klasyfikacji modeli mezoeconomicznych jest kryterium charakteru zachowań podmiotów należących do określonego mezosystemu. Z tego punktu widzenia wyróżnia się dwa podstawowe podejścia metodologiczne:

- całkowity determinizm zachowań podmiotów przez otoczenie,
- całkowity woluntaryzm zachowań podmiotów.

Na podstawie wyróżnionego kryterium wskazuje się na określone grupy modeli wyjaśniających mechanizmy zachowań podmiotów danego mezosystemu. Pierwsza grupa modeli zakłada wysoki stopień determinizmu zachowań podmiotów gospodarczych i wiodącą w nich rolę mechanizmu rynkowego. Do tej grupy modeli zalicza się m.in. model rynku doskonałego, teorię rynków kwestionowalnych czy koncepcję Clarka. Z uwagi na dość dużą ostrość założeń odpowiadających rzeczywistości modele te rzadko stanowią podstawę odniesień w teorii łańcuchów dostaw. Druga grupa modeli podkreśla autonomię zachowań przedsiębiorstw należących do określonego mezosystemu. W grupie tej wskazuje się m.in. na takie modele, jak: koncepcja Masona, paradygmat Baina, koncepcje zachowań strategicznych, model pięciu sił Portera, model łańcucha wartości,

teoria kosztów transakcyjnych i inne. Modele tej grupy stanowią często przedmiot rozważań związanych z zachowaniami podmiotów gospodarczych mezosystemów, jakimi są łańcuchy dostaw.

Podsumowanie

Wyjściowa teza prowadzonych w opracowaniu rozważań, że mezoekonomia może stanowić podstawę teoretyczną analiz dotyczących konkurencyjności w łańcuchach dostaw, została zweryfikowana pozytywnie. Podstawowe założenia metodologiczne mezoekonomii pozostają w ścisłej korelacji z założeniami teorii łańcuchów dostaw. Podstawowa jednostka analizy mezoekonomicznej – mezosystem (branża lub grupa konkurujących między sobą firm) – stanowi także podstawową jednostkę analizy w koncepcji łańcuchów dostaw. Kryteria przedmiotu mezoanalizy idealnie więc spełnia mezosystem, jakim jest łańcuch dostaw. Szeroki woluntaryzm zachowań przedsiębiorstw postulowany w założeniach mezoekonomii znajduje także odzwierciedlenie w założeniach koncepcji łańcuchów dostaw.

Literatura

- Arrow K.J., Debreu G. (1954), *Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy*, "Econometrica", No. 3.
- Bain J. (1956), *Barriers to New Competition*, Cambridge.
- Brodecki Z. (2004), *Konkurencja*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa.
- Chamberlin E. (1933), *Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge.
- Gorynia M. (1993), *Poziomy analizy w naukach ekonomicznych*, „Ekonomista”, nr 4.
- Gorynia M. (1998), *Mezoekonomia – modele samoregulacji branży*, „Ekonomista”, nr 5.
- Łyszkiewicz W. (2002), *Industrial Organization. Organizacja rynku i konkurencja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Małowski M., Wieczorek A., Sosnowska H. (2006), *Konkurencja i kooperacja – Teoria gier w ekonomii i naukach społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Rainelli M. (1999), *Ekonomia przemysłowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D. (2004), *Ekonomia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Schmalensee R. (1988), *Industrial Economics. An Overview*, "The Economic Journal", No. 392.
- Stigler G. (1964), *A Theory of Oligopoly*, "Journal of Political Economy", Vol. 72.

Straffin P.D. (2001), *Teoria gier*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Witkowski J. (2002), *Zarządzanie łańcuchami dostaw*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

MEZOECONOMICAL ASPECTS OF COMPETING OF THE SUPPLY CHAIN

Summary: This article presents selected aspects of competing of the supply chains in the light of the theory of industry organization (mezo-economics). The article advances the thesis that the ideas embedded in the theory of industry organisation, when referred to the area of supply chain management. When we relate logistic strategies to widely understood logistic competitiveness, i.e. seeing logistics through the competitiveness of companies, we can easily notice the crucial role of logistics in the methodological approach applied to the new industrial economics (theory of industry organisation), especially in the context of the global supply chains. The article stresses the influence of logistics on all, most often named in literature, sources of barriers to entry – economies of scale, product differentiation, capital needs, access to distribution channels, cost disadvantage, or state policy. This paper is definitely of a theoretical character. It does not attempt to solve practical problems of a given company in a given situation, but it undertakes research at a higher level of generalisation. The author, however, believes that, by principle, in economics the rightness of a theory is ultimately verified by practice. Thus, the article includes some examples of practical solutions and implementation of logistic strategies and concepts while solving contemporary dilemmas of the supply chain management.

Keywords: logistics, strategy, mezo-economics, barriers to entry.